

Arheologija pod senkom svastike.

Graben für Germanien. Archäologie unterm Hakenkreuz. Focke-Museum (Hrgs.) 2013. Stuttgart: Theiss Verlag, 216 pp.

Knjiga *Iskopavanje Germanije. Arheologija pod svastikom* nastala je kao prateći katalog tematske izložbe u Foke muzeju u Bremenu (Bremer Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte) posvećene značenju i ulozi arheologije u nacionalsocijalističkom režimu u Nemačkoj. Grupa autora predvođena arheologom Utom Hale (Uta Halle) i istoričarem Dirkom Mazarskim (Dirk Maharski) uradila je vrlo dobar posao u nameri da široj javnosti predstavi ovo važno i opominjuće poglavlje u istoriji arheologije. Knjiga se ne zadržava na dobro dokumentovanom narativu o *upotrebi* arheologije u nacističkoj ideologiji, već ukazuje i na kontinuitet mitova o poreklu i karakteru Germana sa osobitom relevantnošću ovih mitova među današnjim desničarskim krugovima u Nemačkoj, kako to saznajemo iz predgovora (str. 13).

Prva tematska celina knjige („Germanien – Funde und Erfindung“) posvećena je rađanju mita o Germanima. Tasilo Šmit (Tassilo Schmidt) u poglavlju *Germanen und römische politik* piše o Germanima kao pseudoetničkoj invenciji/projekciji rimske imperijalne politike. Imenovanje i opisi *varvarskih naroda* u antičkim izvorima (Tacit, Cezar) ne mogu se posmatrati kao vid objektivne etnografije, već bi ih trebalo sagledavati kao odraz rimskog hegemonijalnog projekta (str. 16–24). Uta Hale u nastavku govori o ulozi koju je imalo ponovno otkriće Tacitove knjige *Germanija* krajem XV veka, u vremenu *patriotskog antikvarstva* (*vaterländischen Altertümer*) i ranim etničkim interpretacijama arheološkog materijala. Međutim,

trenutak uspona i početka pravog *traganja* za Germanima nastaje polovinom XIX veka delatnošću Vilhelma i Ludvig Lindensmita (Wilhelm und Ludwig Lindenschmit) i dobro korelira sa prihvatanjem Germana kao *varvarskih predaka* u nemačkoj kulturi. Podizanje spomenika Arminiju (Hermannsdenkmal), pobedniku bitke sa Rimljanima u Teutoburškoj šumi,¹ označava i materijalizaciju kulta Germana (str. 25–30). Dirk Mazarski i Gunter Šebel (Gunter Schöbel) sledeće poglavlje (str. 31–36) posvećuju Gustafu Kosini (Gustaf Kossinna), nemačkom lingvisti i praistoričaru, koji je utemeljio etničku paradigmu u arheologiji, izjednačavajući koncept arheološke kulture sa etničkim grupama. Dubiozno shvatanje kontinuiteta Germana kao predaka današnjih Nemaca, antisemitski i rasistički stavovi prisutni u njegovim radovima, članstvo u raznim nacionalističkim organizacijama, žustra borba protiv klasičnih arheologa za ideju *prvenstveno nacionalne praistorije* dobro je sumirano rečima da je Kosina bio „preteča nacionalsocijalističke ideologije“ („ein Wegbereiter der nationalsozialistischen Ideologie“). Autori beleže da je Kosina pred kraj života postao član Rozenbergove Lige za Nemačku kulturu (Kampfbund für deutsche Kultur) i simpatizer nacističke partije (str. 36). Rudolf Štampfus je u apologetskoj biografiji o Kosini napisao da je najveća tragika Kosininog života bila što nije dočekaao *krunisanje* sopstvenih učenja tokom nacizma (Stampfuß 1935, 39).

U sledećoj tematskoj celini („Germanien – Auf der Suche nach Belegen“) u

¹ O popularnosti bitke u Teutoburškoj šumi u vizuelnoj kulturi govori i nestala monumentalna slika Paje Jovanovića *Furor Teutonicus* za koju je Jovanović dobio Rajhlovu nagradu u Beču 1899. godine (Timotijević 2009, 42).

nekoliko poglavlja predstavljene su glavne ideje i projekti inkorporiranja praistorije u okviru nacističke ideologije.

Za razliku od Alfreda Rozenberga i Hajnriha Himlera, Hitler je ostao ambivalentan prema ovim idejama. Mada se u nekoliko javnih govora pozivao na visok nivo germanske kulture *1000 godina pre Rima*, u Hitlerovom *Weltanschauung*-u dominantno mesto je zauzimala klasična antika (str. 48–49). Borba za prevlast i moć nad arheologijom, kao potencijalno moćnom ideološkom aparatu, vodila se upravo između Rozenberga i Himlera i njihovih organizacija Amt Rozenberg (Amt Rosenberg) i Anenerbe (Ahnenerbe) (str. 57–64). Iako su se Hitlerovi, Himlerovi i Rozenbergovi pogledi razlikovali, sva trojica su imali političku moć da ideološke stavove pretvore u praksu. Arheologija je postala moćno oružje, opravdanje za vojnu ekspanziju, a fabrikovana slika Germana kao nosilaca kulture, *vrlih predaka, herojskih istraživača i osvajača*, opravdanje za širenje *Lebensraum*-a, i konačno za istrebljivanje drugih naroda i manjinskih grupa. Svoj *prilog* u građenju mita o Germanima dali su i „felkiše” pseudonaučnici, *fanatici i sanjari* (*Phantasten und Schwarmgeister*), kako su bili nazivani od strane oficijalnih arheologa, između ostalih, Herman Wirth (Herman Wirth) i Herman Vile (Hermann Wille) (str. 50–56). Pišući o najvažnijim iskopavanjima između 1933. i 1939. godine Uta Hale se dotiče i iskopavanja Eksternštajne (Externsteine), karakteristične kamene prirodne formacije, koja su sprovodili pseudonaučnici bliski Himleru i Anenerbeu. Namera pseudoarheologa bila je da dokažu da je u pitanju *germanische Stonehenge*, a tokom preuređenja Eksternštajne u *svetilište*, interesantno, učestovali su i srpski ratni zarobljenici (str. 70).

Propagiranje ideje („Germanien – Propagierung einer Idee”) Germana kao predaka autori su uspjeli da sagledaju kroz muzejske postavke (str. 84–100), kroz indoktrinaciju u obrazovnom sistemu (str. 101–108), i uopšteno, u svakodnevnom životu (str. 109–117). Arheologija i NS-propaganda funkcionisali su ruku pod ruku, a vizuelizacija Germana igrala je presudnu ulogu, postajući svakodnevna simbolička retorika. Isti simboli postali su i obeležja subkulturnih grupa i ekstremističkih desničarskih grupa u današnjoj Nemačkoj kako to pokazuju Jan Rabe i Dana Šlegelmilh (Jan Raabe, Dana Schlegelmilch) u odličnom poglavlju o recepciji *Germanentum*-a (str. 172–178).

Od početka rata 1939. godine nacistički arheolozi su učestvovali u otuđivanju eksponata, pogotovo iz muzeja istočne Evrope (Poljska, Rusija), a Mazarski i Šebel pišu o bizarnoj trci Himlerovih i Rozenergovih arheologa (Hans Rajnert, Herbert Jankun, Rudolf Štampfus) oko tzv. blaga Krimskih Gota (str. 140–148).

U poslednjoj celini knjige („Germanien – Der Mythos lebt weiter”) posebno je važno poglavlje o karijerama nemačkih arheologa u decenijama nakon rata. Iako su arheolozi imali višestruku korist od saradnje sa nacistima, a *faustovska pogodba* se ogledala u aktivnom učešću u falsifikovanju rezultata iskopavanja, širenju nacističke ideologije, građenju sopstvenih karijera tokom rata, korišćenju zarobljenika i logoraša za prinudni rad na arheološkim iskopavanjima, njihove karijere pokazuju kontinuitet, ako ne i uspon, posle Drugog svetskog rata (str. 164–171).

Pored Štojerovog, Lojbeovog i Herkeovog zbornika (Steuer 2001; Leube 2002; Härke 2000), knjiga *Iskopavanje Germanije. Arheologija pod svastikom* postaje važan prilog poznavanju iskustava nemač-

ke ali i evropske arheologije u XX veku. Budući da je nastala kao katalog izložbe i da je namenjena ne samo stručnoj javnosti, značaj knjige bi trebalo prepoznati i u sposobnosti da čitaoca suočava sa ličnim idejama o *Germaniji* (ili bilo kakvim hiperbo-rejama). Etička pitanja koja knjiga pokreće svakako su posebna tema za promišljanje, podsećajući nas da arheolozi aktivno učestvuju u građenju mitova o prošlosti. Ostaje da se vidi na koji način su „transacionalne mreže” nemačke arheologije, pogotovo u periodu od 1933. godine, imale uticaja na ostale evropske arheologije.

Literatura

- Härke, Heinrich. 2000. *Archaeology, Ideology and Society. The German Experience*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Leube, Achim. (Hrsg.) 2002. *Prähistorie und Nationalsozialismus. Die mittel- und osteuropäische Ur- und Frühgeschichte-sforschung in den Jahren 1933–1945*. Heidelberg: Synchron Wissenschaftsverlag.
- Stampfuß, Rudolf. 1935. *Gustaf Kossinna, ein Leben für die Deutsche Vorgeschichte*. Leipzig: Curt Kabitzsch.
- Steuer, Heiko (Hrsg.) 2001. *Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Timotijević, Miroslav. 2009. „Vizuelna autobiografija slikara”. U *Paja Jovanović*, ur. Tatjana Cvejićanin, 35–71. Beograd: Narodni muzej.

Aleksandar Bandović